

Сведения за дейността на Демократическия сговор в Русе от началото на 30-те години на ХХ век, отразени в писма на Васил Кръстев

Капка Иванова

The information about the activities of Democratic Union in Russe in the early 30ies of the 20th century, described in letters written by Vasil Krastev: The article presents information from the correspondence of Vasil Krastev about the pre-election situation in Ruse in 1931, the separate groups in the Democratic Union structure and their leaders, as well as the efforts of uniting of the unionists in town after the victory of the National Bloc.

Key words: *Democratic Union, political parties in Ruse, Vasil Krastev, d-r Stoyan Danev, d-r Andrey Hodzhov.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Васил Кръстев е една от видните личности на Русе през първата половина на ХХ век. Дълги години той заема важни обществено-политически длъжности в града: директор на библиотеката, кмет на града, председател на Прогресивнолибералната партия. Роден през 1865 г. в гр. Русе. Завършва гимназия, след което става офицер. Поради русофилските си убеждения и участието си в бунта на русофилите през 1887 г. е осъден на смърт, но по-късно е помилван и емигрира в Русия, където служи като офицер в гарнизон в Одеса. След падането на правителството на Стамболов се завръща в родния град и се включва активно в обществения и политическия живот [11]. През 1911 г. е поставен начело на тричленната общинска комисия, натоварена със задачата да осигури успех на предстоящите избори на коалицията на Народната (НП) и Прогресивнолибералната (ПЛП) партия, която управлява града осем години [8, с. 64]. След създаването на Обединената народно-прогресивна партия (ОБНПП) е избран за председател на Градското бюро на русенската структура [5, с. 112]. Непосредствено след Деветоюнския преврат ОБНПП влиза в редиците на Демократическия сговор. През 1930 г. е избран за кмет на Русе, но партийните боричкания сред съпартийците му го свалят от кметския пост [3, оп. 1, а.е. 74, л. 178, а.е. 75, л. 23].

ИЗЛОЖЕНИЕ

През 1931 г. започва подготовка за изборите за XXIII Обикновено народно събрание. Партийните страсти се разгарят около съставянето на листите с кандидати за народни представители. Всяко крило в Сговора претендира за водещите места. В последните години от управлението си Демократическият сговор е разтърсван многократно от вътрешнопартийни брожения, които отслабват позициите му в навечерието на изборите.

Ценна информация за предизборната обстановка в Русе и по-специално в средите на Демократическия сговор в града се съдържа в писма на Васил Кръстев до двама от лидерите на ПЛП, а по-късно ОБНПП – д-р Стоян Данев и Андрей Ходжов. Ще се спра на две от тях, съхранявани в личния фонд на Стоян Данев в Български исторически архив (БИА) при Народната библиотека "Св.Св Кирил и Методий"..

Първото писмо е от 16 май 1931 година, адресирано до д-р А. Ходжов и подписано „Вашия В. Кръстев“ [1, а.е. 869, л. 5-6]. В долния край на последната страница е посочен и адреса на подателя: „Васил Кръстев, ул. „Петър Берон“ № 17, гр. Русе, тел.: Кантора Др-во „Труд“ № 269“. Очевидно двамата са поддържали постоянна кореспонденция.

В първата част на писмото Кръстев дава сведения за предизборната обстановка в Русе и много подробно описва обособилите се сговористки фракции в града. Още през 1927 г. в русенската организация на Демократическия сговор назряват остри противоречия, които водят до разцепление и групиране на привържениците в две градски бюра [9, с. 174-177; 10, с. 158-164]. Те поставят началото на голямата партийна криза сред сговористките кръгове в Русе. Първата група поддържа т.нар. деветоюнски приятелски кръг Кяmilев – Кънчев – Ковачев – Стоянов [9, с. 174-178]. Втората (т.нар. второ сговористко бюро), за председател на която е избран Васил Кръстев, се подкрепя от привърженици преди всичко на ОБНПП в Русе, като се посочва, че това са предимно търговци и индустриалци. Някои изследователи погрешно приемат фактите, изложени от Васил Кръстев, като свидетелство за разцеплението на сговористките кръгове в Русе на три крила. Важно е да уточним, че става въпрос за разединителни процеси не в местната структура на Сговора като цяло, а само в групата, подкрепяща деветоюнския кръг. В писмото подробно са описани водачите на трите фракции: „В самия Сговор, т.е. тия, които разбраха от 9 юни и използваша широко властта, има три групи едни против други. Така едната група – Н. Кемилев, Др. Апостолов и бившия околийски началник Захари Юрданов – окръжния управител; другата Братя Нешевци и Ив. Х. Иванов; и третата – Васил Минчев – председател на окръжния съвет и Владимир Симеонов, всички адвокати са на нож.”

В първата група са сговористките депутати Никола Кяmilев и Драгомир Апостолов. Първият взема дейно участие в деветоюнския преврат в Русе и непосредствено след това заема поста градоначалник [4]. През юни-август активно съдейства за развитие на мрежата от структури на Народния сговор в Русенско [2, с. 211, 220; 12, № 485, 17 юли 1923 г.]. Избиран е за общински съветник от листата на Национал-libералната партия, член е на ВДРО, Военния съюз, Народния сговор, а след създаването на Демократическия сговор се разграничава от Национал-libералната партия (НЛП) и влиза в редиците на новата партия, като става народен представител от нейната листа. В конфликта, разrazil се през 1927 г. сред сговористките кръгове в Русе застава твърдо зад Кънчо Кънчев – председател на Градското бюро, който след акцията на 14-те обединисти е свален от поста. [9,10]. В писмото на Васил Кръстев е обърнато специално внимание на предизборната агитация на Кяmilев в Русенска околия и уточнението, че се ползва с „протекцията на властта”.

Драгомир Апостолов също е народен представител от листата на Сговора. През 1927 г. Централното бюро на Демократическия сговор го изпраща с мисия да потуши броженията с русенските обединисти.

През с.г. Захари Йорданов е градоначалник на Русе. С неговата намеса се свързват обиските в банка „Д. А. Буров&Сие” и магазина на търговеца Христо Гайдов, както и намесата на полиция и подстрекатели по време на събранията на Демократическия сговор. Скандалът с обиските в Русе стига до Народното събрание. Реакцията на МВР е разместването на постове на градоначалника Захари Йорданов с този на околийския началник Тодор Гайдов, което отново предизвиква гневната реакция на обединистите [9, с. 177].

По всичко личи, че в първата група влизат лица, заемащи високи постове и свързани тясно с протекциите на централната власт. Има данни за това, че Кяmilев и Апостолов в качеството си на народни представители са упражнявали политически натиск върху опонентите си, преди всичко в Русенска околия.

Към втората група Васил Кръстев посочва Станчо Нешев и Иван Х. Иванов. Непосредствено след гласуването на вот на недоверие на Кръстев през януари 1931 г., окръжният управител на Русе се възползва от ситуацията и разпуска Общинския съвет, като назначава тричленка начело със Станчо Нешев, която управлява само

два месеца и има за задача да подготви общинските избори за 15 февруари 1931 г. Нешев е заклет сговорист, по-късно преминава в редовете на Демократическата партия. През 1932 г. е избран за общински съветник от листата на Национална задруга фашисти. При изборите за кмет на Русе през с.г. гласува с лозунга: „Чрез светлите и спасителни идеи на фашизма към истинско народополезно стопанско творчество в общината и държавата. Да живее обновена фашистка България!“ [8, с. 96-97].

Иван Хаджииванов е уважаван адвокат и общински съветник от листата на Националлибералната партия, който се ползва с добър авторитет сред русенската общественост. Освен това е член на Военния съюз и ВДРО. Предполага се, че вероятно е бил председател на ВДРО [6, с. 93]. В деня на преврата от 9 юни 1923 г. той има задача да попречи на ръководните фигури на БЗНС в града да предприемат отбранителни действия. Под негово ръководство е поставена охрана пред дома на зам.-кмета на Русе Спас Николов (БЗНС), а на 10 юни той лично и с охрана го отвежда в сградата на общината за извънредната сесия на Общинския съвет [3, оп.1, а.е. 59, л. 251-252]. След 10 юли 1923 г. като таен агент оказва съдействие на местната сговористка управа да се предпази от евентуални контрадействия на свалените от власт [7, с. 205].

Към третата група Васил Кръстев причислява Васил Минчев и Владимир Симеонов. Първият е председател на Окръжната постоянна комисия, а вторият виден адвокат в града.

Общото между посочените по-горе лидери на трите фракции от деветоюнския кръг в Русе е, че всички са адвокати. Както свидетелства Кръстев в писмото си „всички адвокати са на нож“. Вижда се, че четири години след началото на голямата криза в русенската организация на Демократическия сговор, управляващата партия в града е още по-разединена и изправена пред големи трудности в навечерието на изборите. Забелязва се групиране не около идеите на Сговора, а около личности и тяхното обществено-политическо влияние. Разочарованието води до отлив на привърженици и това ясно проличава от изборните резултати. Голяма част от сговористите по-късно преминават към русенската структура на Национална задруга фашисти, а друга към Националното социално движение на Александър Цанков.

В писмото си до д-р Андрей Ходжов Васил Кръстев се спира на още един партиен проблем – незачитането от страна на ръководството на Демократическия сговор на проблемите по места. Дневният ред на централната власт е различен от този на провинциалните структури. Ръководството на Сговора се опитва да потуши възникналите противоречия не само в Русе, но и в цялата страна. Тези намеси обаче са временни. От друга страна борбите и конфликтите между основните лидери в партията също дават своето отражение за разединителните процеси в страната.

Във втората част на писмото си Кънчев информира за проведено заседание на Второто сговористко бюро на 15 май 1931 г., на което е обсъдена кандидатдепутатската листа на Сговора в Русе. Подчертава се водещата роля на лидера на ОБНПП Атанас Буров и местните народняци при вземането на вътрешнопартийни решения, като се пренебрегва мнението на прогресивните либерали. Това е и причината Васил Кръстев да иска съдействието на д-р Андрей Ходжов при окончателното утвърждаване на предизборната листа.

Второто писмо е адресирано до д-р Стоян Данев и е с дата 30 декември 1931 г., т.е. няколко месеца след изборите за Народно събрание, провели се на 21 юни с.г. [1, а.е. 869, л. 9]. То е в отговор на получено от Данев писмо, вероятно с указания за подкрепа на сплотяването на Демократическия сговор. В него Васил Кръстев информира за подета инициатива на двете сговористки бюра в Русе за обединяване. Като резултат от нея на 13 декември 1931 г. е проведено организационно събрание,

което определя 8-членен комитет, който да подготви провеждането на избор за Градско бюро. На 27 декември е избрано ново градско бюро на Демократическия сговор с председател Васил Кънчев.

Един такъв ход на русенските сговористи е очакван, предвид изборното поражение. Отново в момент на криза Сговора избира за свой председател Васил Кръстев, който многократно се явява компромисна фигура в критични за партията моменти. В следващите години обаче Демократическият сговор ще бъде разтърсен от сериозно разцепление на централно ниво, което ще доведе до излизането на Александър Цанков от партията и създаването на Национално социално движение. Коалицията, обединила през 1923 г. буржоазните партии престава да функционира след преврата от 19 май 1934 г.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Информацията, която черпим от кореспонденцията на Васил Кръстев хвърля светлина върху проблемите в партийния живот на Демократическия сговор в Русе преди и след изборите от 1931 г. Като следствие от задълбочаващата се криза в управляващата партия е налице обособяването на привърженици в отделни фракции, целта на които е извоюването на важни позиции във властта. Посочени са конкретните лидери на всяка една група. Анализът на техните политически убеждения и действия, проследени през целия период на управление на Демократическия сговор в Русе, както и причините за разединителните процеси ще разкрият обществено-политическите тенденции в края на управлението на Сговора.

Писмата на Васил Кръстев са важен извор за политическия живот в Русе за времето, когато управлявалата близо 8 години коалиция Демократически сговор губи в изборите на 21 юни 1931 г. Те отразяват последиците от вътрешнопартийната криза в периода 1927-1931 г. и опитите на русенските сговористи да обединят силите си за сплотяване на партийните редици след изборното поражение.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] БИА, ф. 15, а.е. 869, л. 5-6, 9
- [2] Георгиев, В. Народният сговор 1921-1923., С., 1989.
- [3] ДА – Русе, ф. 4 К.
- [4] Държавен вестник, №62, 19 юни 1923
- [5] Златев, Л. Образование и организационно изграждане на обединената народно-прогресивна партия в Русе и Русенско (есента на 1920 – пролетта на 1923 г.) – В: Архивен преглед, 1996, 1-2.
- [6] Златев, Л. Вътрешната добруджанска революционна организация (ВДРО) 1923-1940. Русе, 2009.
- [7] Златев, Л. Иван Хаджииванов – родови корени и обществено-политическа дейност – В: Алманах за историята на Русе, т. VI, 2006.
- [8] Радков, Ив., Л. Златев. Русенските кметове 1878-2005, Русе, 2005.
- [9] Иванова, К. Борбите сред Демократическия сговор в Русе през 1927 г. и акцията на 14-те обединисти – В: НТ на Русенския университет – 2010, т. 49, серия 6.2.

[10] Първанова, Р. Акцията на обенистите сговористи през 1927 г. – Известия по история, т. 2. Надежди и разочарования в историята (Сборник в памет на проф. М. Лалков), Благоевград, 2005, 158-164.

[11] Регионална библиотека „Любен Каравелов” – Русе, отдел „Краезнание”. Ръкописи.

[12] в. „Русенска поща”, Информационен ежедневник, Русе.

За контакти:

Капка Иванова – ел. поща: kapka_v_ivanova@abv.bg

Докладът е рецензиран.